

VRSTE PREDAJA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU ZAGVOZDA I ŠKABRNJE

Varkaš, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:090182>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**VRSTE PREDAJA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU ZAGVOZDA I
ŠKABRNJE**

IVANA VARKAŠ

SPLIT, 2020.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**VRSTE PREDAJA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU ZAGVOZDA I
ŠKABRNJE**

**Studentica:
Ivana Varkaš**

**Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić**

Split, 2020. godine

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Predaje	4
2.1. Mitske predaje.....	5
2.1.1. Vile.....	5
2.2 Demonološke predaje.....	8
2.2.1. Vještice	9
2.2.2. Morine.....	12
2.2.3 Vukodlak.....	13
2.2.4. Duhovi, plašila	15
2.3. Eshatološke predaje.....	16
3. Nekadašnji život	17
3.1. Mladi	18
3.2. Uzimanje dote.....	20
3.3. Vjenčanje	21
3.4. Bacanje jabuke na vjenčanju.....	22
3.5. Starinske igre.....	23
4. Blagdani, spomendani i svetkovine	24
4.1. Božić	24
4.2. Uskrs.....	26
4.3. Sv. Kasijan	27
4.4. Sv. Roko	28
5. Maškare	29
6. Poslovice i kletve	31
Rječnik	36
7. Zaključak.....	41
Izvori	42
Popis kazivača:	42
Literatura.....	42
Sažetak	45
TYPES OF TRADITIONS IN THE ETHNOLOGICAL CONTEXT OF ZAGVOZD AND ŠKABRNJA	46
Summary.....	46

1. Uvod

Usmena je književnost najstarija i najdugotrajnija vrsta književnosti. Nju je narod stvarao stoljećima i kao takvu usmeno prenosio. Usmena lirika, epika i drama, kao i poslovice te zagonetke postoje još od kad i sam čovjek i tradicija su pisanoj književnosti. Sustav usmene književnosti čine: lirska i epska poezija, priče (pripovijetke), drama (folklorno kazalište), retorički (usmenogovornički) oblici i mikrostrukture (poslovice, zagonetke). Svaki od navedenih sustava može se klasificirati na više vrsta i podvrsta.¹

Književnost o kojoj je ovdje riječ, stara je onoliko koliko i sam čovjek te je predmet proučavanja znanosti o književnosti. Usmena književnost jednako kao i pisana književnost pripada filologiji kao znanstvenoj disciplini. Za razliku od pisane, usmena se književnost proučava i unutar drugih disciplina. Jedna od tih disciplina je i etnologija, koja ovu književnost proučava kroz razne obrede i običaje. Osim etnologije, predmet je proučavanja kulturologije i antropologije. Niti jedna znanstvena disciplina nije dostatna sama sebi, pa se nužno služi pomoćnim znanstvenim disciplinama. Pomoćne discipline znanosti o usmenoj književnosti su: historiografija, etnologija, sociologija, psihologija, muzikologija, lingvistika i druge.²

U Hrvatskoj se početkom 20. stoljeća, za vrijeme dominacije *Seljačke stranke* predvođene braćom Radić, usmena književnost nazivala *seljačkom književnošću*. Neki su je povjesničari književnosti nazivali *pučkom književnošću*. Međutim, pučku i usmenu književnost treba razlikovati. U uporabi je bio i naziv *tradicionalna književnost*. U Njemačkoj je i danas korišten takav naziv, a u Engleskoj *folklorna književnost*. U Hrvatskoj se naziv narodna književnost u službenoj uporabi zadržao do devedesetih godina dvadesetoga stoljeća.³

Hrvatska usmena književnost, stoljećima i milenijumima pamćena, pripovijedana, bila u izvedbi, brušena i prenošena hrvatskim jezikom, ima najveće zasluge za očuvanje hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta. Hrvatska tradicijska kultura i književnost svjedoče četrnaest stoljetnu ukorijenjenost Hrvata u europskoj kulturi i civilizaciji. Ta je književnost tradicija pisanoj književnosti. Višestruke su interferencije usmene i pisane književnosti.

¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 11.-12.

² Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, V. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1998., str. 140.

³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 12.

Najveći su velikani pisane književnosti stvorili djela trajne umjetničke vrijednosti nadahnivši se na vrelu tradicijske kulture i književnosti.⁴

Priče i običaji zapisani u ovom radu obuhvaćaju područje Imotske krajine. Imotska krajina je zemljopisno područje u Zagori, istočno od Sinjske krajine i Omiške krajine, a zapadno od Vrgoračke krajine. U ovom sam radu pisala o pričama i običajima u Zagvozdu i Sukošanu.

Zagvozd je selo koje pripada istoimenoj općini u Imotskoj krajini. To je mjesto bez turističkog ležaja i turističke zajednice, ali ipak ima svoje goste, svoje kulturno ljeto, svoju ribarsku večer na Bunji i mornarski ugođaj. Također sam zapisala i neke običaje u selu Sukošan, pokraj Zadra. Sukošan je mjesto i općina u Hrvatskoj i broji negdje oko 3000 stanovnika. Smješten je u prostranom zaljevu Zlatna luka, nekoliko kilometara jugoistočno od Zadra. Nalazi se na sredini hrvatske jadranske obale. Osim običaja, moji kazivači ispričali su mi i mnoge priče i osobna iskustva koja su vrlo zanimljiva. Ispričali su ono što su znali, no mnogo su toga i zaboravili. Sve vrste predaja zapisane su bez uljepšavanja i ispravljanja gramatičkih pogrešaka, točno onako kako su ih kazivači prepričavali kako bi se postigla istinitost te dao bolji uvid u jezik i kulturu kraja odakle potječu kazivači. Sačuvano je miješanje ikavštine i ijekavštine u govoru kao i miješanje završnog „m“, odnosno „n“, koje je karakteristično za to područje. Ta se pojava naziva adrijatizam. Ipak, kako u Zagvozdu, tako i u Sukošanu, vidljiva je želja za očuvanjem starih običaja. Osobni poticaj da se pozabavim kulturom moga sela bila mi je svakako i činjenica da i sama odatle vučem korijene. Tako su i moji kazivači bili članovi moje uže obitelji.

2. Predaje

Predaja je vrsta usmene priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Vjerno zapisane predaje govore o načinu razmišljanja, života i kulturi pojedine zajednice. Nedostatak pojedinih sakupljača predaja jest što su mijenjali svoje zapise. Ipak, relativno rano pojavili su se i sakupljači koji su zapisivali tekstove onako kako su ih kazivači pripovijedali. Najstarije predaje o Hrvatima zapisao je Konstantin VII. Porfirogenet u svome djelu *O upravljanju carstvom*.⁵

⁴ *Isto*, str. 13.

⁵ Širić, Josipa, *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 2015., str. 388.

Velik je broj usmeno-proznih oblika u svetim knjigama. U njima nailazimo na mnoštvo predaja, a uzorno je Pavlovo učenje: „Prema tome, braćo, budite postojani i držite predaje kojima smo vas poučili bili usmeno, bilo pismom!“ (2 Sol 2, 15). Dalje on nastavlja: „Naređujemo vam, braćo, u ime Gospodina, Isusa Krista, da se klonite svakoga brata koji neuredno živi i ne drži se predaje koju ste od nas primili“.⁶ Iz ovoga je vidljivo kako su predaje postojale još od davnina.

Predaje se mogu klasificirati na: povijesne predaje, etiološke predaje, eshatološke predaje, mitske (mitološke) predaje, demonske (demonološke) predaje i pričanja iz života. Povijesne i etiološke predaje koje su nastale na povijesnoj razini najčešće se pripovijedaju kao *kronikati*, tj. kratke objave ili izjave povijesnog sadržaja. Rijetki su slučajevi kada se pripovijedaju kao *fabulati*, odnosno predaje koje imaju razvijenu fabulu. S druge strane, mitske i demonološke predaje pripovijedaju se kao *memorati* – susreti s onostranim bićima.⁷

2.1. Mitske predaje

Mitske predaje pripovijedaju o vilama i povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravnu moć. Karakterizira ih razrađena fabula te se pripovijedaju kao memorati. Ivan Raos u „Prosjacima i sinovima“ kaže sljedeće: „I tako se još uvijek onim potajnim dakle, možda malo i otvrdlim, čulima sporazumijevamo sa svim stvarima, bićima i duhovima u tom otajstvenom i jedinstvenom Božjem svijetu. Pogledaj ovo kamenje. Čim padne mjesečina vidjet ćeš kako se tihano nadimlje i diše. U svakom kamenu po jedan duh, u svakoj jeli vila, na svakom groblju strašilo, na svakom putu nagaz, u svakoj jami jauk, na svakom izvoru čarolija. I tamo sve do zvijezda i sazviježđa, do neba i nebesa, daklem, beskrajni svijet duhova ogrnut golemim plaštem Božje ljubavi. Ako nam to oduzmeš čim ćeš nas zaodjenuti.“⁸

2.1.1. Vile

Vile su česta stvorenja koja možemo pronaći u raznim mitologijama. U hinduističkoj i budističkoj mitologiji vilama odgovaraju apsare. U grčkoj mitologiji spominju se nimfe kao

⁶ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 33.

⁷ *Isto*, str. 33.-34. O tome više: Marko Dragić, *Kronikati i memorati u suvremenom pripovijedanju Hrvata južne Hercegovine*, Stolačko kulturno proljeće, godišnjak za povijest i kulturu, br. VI, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Stolac, 2010., str. 177-212.

⁸ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. str. 62.

polubožanske mlade žene koje imaju obilježja vila. Rusi i Česi pripovijedaju o vilama *rusaljkama*. U hrvatskoj tradicijskoj baštini kraljice ljelje nazivaju se i rusaljkama. To je slavenski naziv za vodene vile. Stare predaje tumače kako bi se rano preminule djevojke i žene pretvarale u vodene vile zvane *rusaljke*. Neki antropolozi smatraju da su u narodnoj mitologiji rusaljke nasljednice vila. Isto tako i naziv blagdana Duhovi vezan je uz vile rusaljke. Tako se ovaj blagdan u južnoj Dalmaciji naziva *Rusalije*. Slovenci taj blagdan nazivaju *Risale*, a *risalčak*, *risalček* ili *risaliček* slovenski je naziv za mjesec svibanj. I kod Rusa su, također, rusalije vezane uz Duhove. Ukrajinci i Bjelorusi duhovsku nedjelju nazivaju *rusalnom nedjeljom*. Kod Čeha se ovaj praznik nazivao *Rusadle*. U Bugarskoj su se obredni igrači nazivali *Rusalije*, a mjesec lipanj nazvan je *rusalski mjesec*. U Rumunjskoj je ovaj blagdan nazvan *Rusali*. U Makedoniji su se Duhovi nazivali *Rusale*. U Rusiji i Poljskoj i dan danas se održavaju svečanosti posvećene rusaljkama, zvane *Rusalije*.⁹

Slovaci su vile smatrali dušama zaručnica koje su umrle poslije zaruka te su bile poznate po lutanju od šume do šume kako bi pronašle mir. Poljaci su pak pripovijedali da su vile duše lijepih djevojaka koje zbog svojih grijeha vječno lebde između neba i zemlje. Srbi pripovijedaju da se vile rađaju iz rose s nekog crvenog jesenjeg cvijeća. Hrvati pripovijedaju da je Bog iz raja prognao Adama i Evu. Sažalio se nad njima te odlučio sići na zemlju i vidjeti kako žive. Čim ih je ugledao, upitao ih je koliko imaju djece. Adama i Evu je bilo sram što imaju mnogo djece stoga su odlučili slagati Bogu i reći da imaju šestero, iako su imali dvanaestero djece. Na to je Bog rekao: „Koliko vidljivih, toliko nevidljivih.“ I upravo od te zatajene djece nastale su vile. Neke druge predaje tumače da je Eva zatajila najljepše kćeri i da je zbog toga Bog odredio da one budu vile, da ih nitko ne može vidjeti. Hrvati pripovijedaju i to da su vile duše ubijenih ili prerano umrlih djevojaka ili djece.¹⁰

„Percepcija vila razlikuje se u zapadnoeuropskim i istočnoeuropskim zemljama. U britanskim mitskim predajama, vile su mala šumska stvorenja s krilima, a okupljaju se oko cvijeća, potoka i jezera.

U slavenskoj i hrvatskoj mitologiji, vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, duge zlatnožute počešljane kose, s modrim ili zelenim očima, s cvjetnim vijencem na glavi, milozvučnog glasa, hitre i vitke. Oličenje su ljepote.

⁹ *Isto*, str. 63.

¹⁰ *Isto*, str. 64.

Priča se da su zavodile mladiće javljajući im se u snu. Pripovijeda se i da bi se netko zaljubio u vile i pokušavao doći do njih.“¹¹

Također, bile su poznate i po svojim magarećim nogama, kojih su se sramile. To potvrđuje i sljedeći kazivačev iskaz:

Vile

„Ovu mi je priču ispriča rođak, a njemu je ispriča neki njegov prijatelj iz sela. Znači jednon dok je čuva krave i sidia pada zidon, a krave pasle travu, ugleda je vilu na zidu kako raspleće dugu zlatnu kosu i češlja se. Vuk je sta nad njon, pružio noge ka da će skočit, a on se zadere: „Vilo, vuk!“ A ona kad je čula to pobiže. Izvirile su joj magareće noge i čovik se pripa.“¹²

U Zagvozdu su ljudi vjerovali u vile. Vjerovali su da su one prekrasne djevojke s magarećim nogama. Živjele su u velikim jamama u brdima i sve bi poslove radile isključivo navečer da ih nitko ne vidi. Kazivač rodnom iz Zagvozda opisuje jednu zgodu koju mu je ispričao njegov rođak, a riječ je o zatrapanoj vili u jami. Naime, iz ove anegdote potvrđuje se stanište vila – velike jame.

Zatrapana vila u jami

„Znači priča je o vilama i o jami jednoj, gori kod nas u Zagvozdu na selu, moj rođak mi je ispriča ovu priču, a njemu je pričana iz davnina, tj. prinosila se kolinima. Jednog dana kad smo išli u pašu, došli smo do jednog mista koje se zove Žarovače. Tu san ja vidia jednu veliku jamu sa velikin gomilama kamenja koja je bačena u nju. Pita san rođaka ko je baca ta kamenja doli i on mi je ispriča tu priču kako je jedan čoban bia u paši sa svojim blagom i bezveze je bacia kamen u tu jamu. Nije prošlo zadugo iz te jame se čua glas koji je rekao: „Ne diraj mi dicu!“ I on je doša nazad u selo i ispriča tu priču i onda se cilo selo organiziralo i bacalo kamenje u tu jamu kako bi je zatrpali, odnosno zatrpali su je kako ta vila ne bi izašla.“¹³

¹¹ Usp. Dragić, Marko, *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga zaleđa*, Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu, XIII, 25, Mostar 2018, 132-151.

¹² U Splitu mi je 2018. godine kazao kazivač rodnom iz Zagvozda.

¹³ *Isto*.

Prema predajama vile žive u oblacima, na planinama, u šumama, poljima, pećinama, bunarima, potocima, rijekama, jezerima i morima. Na dalmatinskom području pripovijeda se da su staništa vila bila na Biokovu, Mosoru, Omišu i Velebitu. S obzirom na staništa, ljudi su vile podijelili na Oblakinje, Planinkinje, Vodarkinje, Jezerkinje itd. Vjeruje se da postoji devet vrsta vila. Među vile pojedinci svrstavaju i Suđenice koje upravljaju čovjekovom sudbinom. Prema predaji, one tri dana nakon rođenja posjećuju dijete te mu određuju sudbinu. Prva Suđenica tka nit života (rođenje), druga životni vijek, a treća prekida život. Suđenice su obično prikazane kao stare žene, za razliku od vila koje su prikazane kao mlade, iznimno lijepe djevojke. U hrvatskoj mitologiji Suđenice su poznatije kao: Rođenice, Orisnice, Rojenice, Rožanice, Sudbenice, Sudije, Usude, Sudnice.¹⁴

Mnogobrojne su tradicijske priče o vilama i konjima. Među tim pričama česti su motivi konjskih griva koje bi vile splele:

Spletanje konjskih griva

„Ujutro bi konje našli na livodi, repe bi in splele vile. Ka da su to vile odile s konjin i vratile in opet nazad. A ko će to znat.“¹⁵

2.2 Demonološke predaje

Predaje se mogu klasificirati prema raznim mjerilima, primjerice prema motivskim, tematskim i funkcionalnim mjerilima. Demonološke predaje su se najčešće dovodile u svezu s mitološkim predajama pa i s eshatološkim. Tako, prema Proppovoj tematskoj podjeli na pet vrsta (etiološke predaje, povijesne predaje, mitološke predaje, legende i pričanja iz života), mitološke predaje obuhvaćaju demonološke i eshatološke. Ta klasifikacija ima svoje nedostatke. U toj podjeli nedostaju eshatološke predaje, demonske predaje, kao i legende koje se smatraju zasebnom vrstom priča. Marko Dragić u svom djelu *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* ukazuje na nedostatke takve podjele: „Eshatološke predaje ne mogu se svrstati u mitološke (mitske) predaje jer su se eshatološka bića, po predaji, iz groba ustajala

¹⁴ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 68.-69.

¹⁵ U Splitu mi je 2018. godine kazao kazivač rodnom iz Zagvozda.

kako bi ukazala na zločin počinjen na njima. Demonološka bića su uvijek zla i razlikuju se od eshatoloških kao i od mitskih koja su uglavnom dobra i rijetko čine zlo.“¹⁶

Maja Bošković Stulli kao nazive te vrste predaje koristi mitske i demonološke, dok Ljiljana Marks pored naziva demonološke u zagradi navodi naziv (mitske). S druge strane, u ruskoj znanstvenoj literaturi prevladava termin mitske, dok u njemačkim znanstvenim radovima prevladava termin demonološke. U opsežnoj znanstvenoj literaturi o predajama u kojima se pojavljuje djelovanje onostranih bića autori se odlučuju za termine demonološke (demonске) i mitološke (mitske). Oba termina: demonološke i mitske pokrivaju samo dio opsega značenja predmeta na koji se odnose. Termin demonološke usmjeren je na objašnjavanja likova koji pripadaju mračnim silama, odnosno onostranom svijetu, a drugi termin – mitske upućuju na moguće podrijetlo načina promišljanja i to na način mita, tj. mitologije koji je različit od povijesnog ili prirodoznanstvenog načina promišljanja. U zapisanim demonološkim predajama pojavljuju se onostrana bića koja imaju nadnaravne sposobnosti i uvijek na neki način čine zlo.¹⁷

Demonološke predaje imaju u osnovi osobni doživljaj, susret s demonskim, odnosno onostranim bićima. Najčešći demoni u demonološkim predajama su: vještice, stuhe, irudica, kuga, kučibabe, vukodlaci, čarotoni, đavao, orko, mačić, zloguke ptice (gavran, kukviža) te razna plašila, prikaze i utvare.¹⁸

2.2.1. Vještice

U zapisanim demonološkim predajama najčešća su demonska bića vještice i more. O vješticama postoje zapisi koji sežu daleko u prošlost. Još u povijesti staroga Istoka vještičji kultovi bili su vezani uz božice Innanu ili Ištar, a Ištarinlik se nalazi i u poznatom epu o Gilgamešu. Vjerovanje u vještice bilo je prisutno i kod starih Kaldejaca, a kod njih one su imale posebne biljke i masti kojima bi donosile ili prouzrokovale nesreću pa čak i smrt. Po narodnom vjerovanju vještice su stupile u savez s đavolom tako što bi ženska osoba đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao natprirodne moći.¹⁹

¹⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 274.

¹⁷ Širić, Josipa, *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja, Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 2015., str. 389.

¹⁸ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 81.

¹⁹ Širić, Josipa, *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja, Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 2015., str. 390.

Marko Dragić u svom djelu *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture* vještice opisuje ovako: „Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom. Ulazile su kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd.“²⁰ Godine 1275. u Carcasonneu, u Južnoj Francuskoj, inkvizitori su spalili ženu pod optužbom da je spolno općila s đavolom. Iste godine dolazi do spaljivanja prve vještice u Toulouseu koja je, pod inkvizicijom, priznala da je sudjelovala na takozvanim čarobnjačkim sabatima te je na temelju presude spaljena. Ti bi se sastanci održavali navečer, a završavali bi prije nego što bi zapjevali prvi pijetlovi, jer se smatralo da tada demon polako gubi svoju moć. Posljednja vještica spaljena je 1793. godine u Posanu. Neki misle da je u tom razdoblju spaljeno do milijun vještica. Sve do 13. stoljeća crkva nije smjela izricati smrtnu kaznu te se toga strogo držala. Međutim, sa sve većom opasnošću od hereze dolazi do promjene mišljenja unutar crkvene vlasti. Pojavom inkvizicije i kasnije bule pape Innocenta IV., 1252. godine dolazi do mišljenja da je državna vlast dužna kažnjavati heretike smrću. Nakon toga, u Europi započinju masovni progoni vještica koji su zahvatili i Hrvatsku. Zahvaljujući Mariji Tereziji, godine 1758., u Hrvatskoj je zabranjeno spaljivanje vještica.

Razlikuju se vještice u bajkama i demonološkim predajama. Vještica u bajci je bezimena i zla, a u predaji je to stvarna osoba koja nanosi zlo. Vještice se još nazivaju: *more*, *štrige* (*štringe*), *coprnice*, *babe* i *stuhe*.²¹

Vjerovanje u postojanje vještica i na našem području dokazuje i sljedeća anegdota iz kazivačeva života:

Vještica krala mlijeko

„Jedna stara žena svako jutro kad bi pomuzla kravu i kad bi stavila mliko na kuvanje, primjećivala bi, kad bi se vratila u dimnu kužinu, da je mliko jednostavno isparilo, da ga nema. Njoj je to bilo čudno i iznenađujuće te se obratila mužu. Oni su nakon jednog jutra kad su pomuzli kravu ponovili taj isti postupak, u smislu da su opet na komaštre stavili to mliko da uskuva, al' su ujedno sa strane gledali šta se događa sa komaštrama i onda su primjetili da se mliko penje uzbrdo uz te komaštre, no poanta te priče je ta

²⁰ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, 2005., str. 33.

²¹ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 82.

šta je s druge strane kuće stajala jedna stara gospođa, nazvana vješticom, koja je krala to mliko.“²²

Uz vještice se često veže i motiv zlih pogleda, odnosno urokljivih očiju. Naime, vjerovalo se da su vještice svojim zlim pogledima mogle nauditi drugima. Vjerovanje u opasnost zlih očiju bilo je rašireno u jugoistočnoj Europi, zemljama oko Sredozemnog mora i na Bliskom istoku. Vjerovalo se da su djeca, janjad, telad, stoka, voćnjaci, pa i odrasli neotporni na urokljivost koja nastaje pogledom urokljivih očiju te čuđenjem i hvaljenjem. Narod je vjerovao da su od opake more nastajale najopakije vještice sa zlim očima s kojima bi prostrijelile konja, vola i djecu. Takve žene s urokljivim okom nazivane su: *čara*, *štringa* ili *vištica*, a muškarci *vištac* te bi svojim pogledom poremetili nečije zdravlje, osobito dječje.²³ O ovome svjedoči i sljedeća priča kazivača iz Zagvozda, koji govori kako je vještica urekla najboljeg vola u selu:

Vještica urekla vola

„Ovo je priča od tvoga dida, al' je vezan uz nju i naš pradiđ Marijan. Pradiđ Marijan je ima najboljeg vola u selu, koji je bia najbolji orač. Tvoj did Milan je tada bio mali i iša je sa svojim ocem tada u pašu, tj. išli su poorati jednu zemlju. Na putu do te zemlje, sreli su jednu gospođu obučenu u crno, koja im je rekla ove riči: „E moj Marijane, dobar ti je taj crni vrag!“ Taj bik je bia crne boje. Kad je did uprega bika sa drugim bikom da oru, jedan je vuka, međutim taj crni, koji je bia najbolji, nije se tia pomaknit, nikako da krene. Dida ga je počea vikati, no bez ikakvih rezultata. I onda se did dosjetio da je možda do te žene, koja je rekla one riči. Odlučia je pronaći tu ženu i na kraju je uspia. Kad ju je uvatila reka joj je: „Vrati mi ono šta si mi oduzela!“ A ona mu je na to odgovorila: „Marijane biće sve u redu, samo se ti vrati svome blagu.“ Tako je i bilo. Kad je doša do blaga bik je normalno nakon toga ora.“²⁴

²² U Splitu mi je 2018. godine kazao kazivač rodod iz Zagvozda.

²³ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 90.

²⁴ U Splitu mi je 2018. godine kazao kazivač rodod iz Zagvozda.

2.2.2. Morine

Osim vještica, u predajama se često govori i o morinama, tj. morama. Vještice su najčešće prikazane kao stare žene, dok su more pak prikazane kao mlade, neudate djevojke, koje bi, nakon udaje, postajale vještice. Dok se u zapisanim predajama vješticama pripisivala krivnja za smrt ili bolest, more su obično gušile pri spavanju i to one osobe koje su im se na neki način zamjerile. Ukoliko su morale muškarce, obično je razlog bio taj što su ih ti muškarci odbili te bi se one na taj način osvećivale.²⁵

Vjerovanje u more rašireno je i u ostalim europskim zemljama. Hrvati u svojim predajama često spominju more, usidjelice, stare cure za koje se govorilo da bi znale napasti čovjeka u snu. Kad bi se osoba prenuila iz sna, osjećala je na sebi ogroman teret kojega se nije mogla nikako riješiti, već bi se samo „trzla“, a pomoć joj je mogao pružiti samo netko drugi, ako se u tom trenutku našao kraj nje. More ne bi usmratile čovjeka, već su samo uživale u njegovoj patnji i bespomoćnosti.²⁶ Kazivač iz Zagvozda govori o mori koja je napala njegovu majku Ivu u snu te ju gušila. Iz ovog iskaza možemo vidjeti kako bi se žrtve budile mokre od znoja. Također, vjerovalo se da naziv mora potječe jer mori, umara:

Mora napada u snu

„Ova je priča vezana uz tvoju babu Ivu. Kad je jednog dana dida doša kući, vidia je babu Ivu da spava u sobi i bunca neke riči sva u znoju. Pokuša ju je probudit, međutim nije mu to pošlo za rukom. Nakon toga ju je prolia vodom, jer je primjetia na njoj da je cila uznojna. Nakon toga se ona probudila, no nije se ničeg sićala. I onda je on priča njoj da je ona buncala u snu i kao da se branila od nečega. Baba je rekla da je imala osjećaj ka da joj je tona na plućima, da jednostavno nije mogla disat. I oni su takve pojave nazivali morine, kao mori ih nešto.“²⁷

More su bile poznate po napadanju žrtava u snu. One su noću svoje žrtve na spavanju gušile, mučile, stiskale toliko da se žrtve nisu mogle braniti niti oduprijeti. U predajama su se

²⁵ Širić, Josipa, *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja, Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 2015., str. 391.

²⁶ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 98.

²⁷ U Splitu mi je 2018. godine kazao kazivač rodnom iz Zagvozda.

poistovjećivale s vješticama. Mučile su čak i malu djecu, a jedan od načina otkrivanja identiteta more jest davanje soli:

Davanje soli

„Morine su neka vrsta vištica koje bi noću napadale ljude dok spavaju. Ta morina bi se mogla provući kroz iglene uši, tako bi reklo se, i doći na čovika u snu, kad spava ili kad je u krevetu. I onda te to stisne, pritegne nešto, kao ne može disati. Mrmljaš, ne može se oglasiti, ne može sobom ništa. I to te pritisne tako. I onda su znale te morine i malu dicitu moriti. Kad bi se mala dica tek rodila, dica bi vrištala, plakala od svega toga. I onda bi se neki ljudi dosjetili, pa su rekli kad su zatekli da je na ditetu morina (nisu je oni vidili, nego su osjetili): „Dođi sutra, dat ću ti soli.“ I sutra kroz dan bi došla dotična osoba kod te žene šta je rekla da će joj dati soli i ona pita: „A došla si po ono što si mi obetala.“ I tako bi oni razotkrili koja je to bila morina.“²⁸

2.2.3 Vukodlak

Vjeronanje u vukodlake nastalo je još u prapovijesti. Kroz povijest pojavljivala su se različita vjeronanja o načinu postanka vukodlaka, njihovom djelovanju kao i načinu zaštite od njih. Vjerovalo se da je riječ o osobama koje su za života činile teške grijeha pa bi se nakon smrti ustajali iz groba kao vukodlaci. Također, ukoliko bi u prostoriju u kojoj je bio mrtvac ušla mačka, vjerovalo se da će se mrtvac pretvoriti u vukodlaka, pa se tada bdjelo uz njega.

Demonološke predaje o vukodlacima pripovijedaju o mrtvacima koji su se zbog teških grijeha četrdeset dana nakon smrti ustajali iz groba. Ako su za života bili pijanice, pojavljivali su se kao mješina puna vina, a ako nisu bili pijanice, pojavljivali su se u obliku mješine pune vodom. U narodu su još poznati i kao *kodlaci*, *kudlaci*, *kudljak*, *vukozlak*, *ukodlak*, *kozlak*. Zli su i uvijek nastoje nauditi čovjeku, a često uzimaju različite životinjske oblike. Prema različitim predajama oni se okupljaju na raskrižjima putova od dvadeset tri do dvadeset četiri sata. Za čovjeka nije dobro da se za to vrijeme nađe na putu jer mu se može dogoditi svakakvo zlo. Upravo zbog toga se na raskrižjima putova postavljalo raspelo kao obrana od zlih sila.²⁹

²⁸ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

²⁹ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 113.

Kazivačica rodom iz Sukošana vukodlaka opisuje kao spodobu koja ima tijelo u obliku mješine i velike nokte:

Vukodlak u obliku mješine

„U neka stara vrimena, to je meni moja baba pričala, bilo je gumlo. Gumlo na kojem su bili snopovi žita pobrani već iz polja. I sad je to tribalo odvojiti sijeno od žita i onda su oni složili te snopove žita u gumlo koje su konji prije vršili. Nije se mlatilo rukama nego bi se utiralo dva konja da okolo gaze po žitu i onda bi se tako odvojilo zrno od plive. I onda prija nego su oni tribali to žito sredit, navečer su vidili neko svitlo doli da gori, na tom gumlu. Onda su se oni pripali. Možda će neko to zapaliti. Šta se događa? Išli neki muški doli viditi šta je to. I onda kad su došli doli da su naišli na nekakvog... Nije čovjek, nije... Neka spodoba. Da je imala neku mišinu, tilo ka' od mišine. I oni ga išli uvatiti i tuč ga po njemu. Da šta izvodi, šta radi. Da će zapaliti to. A da je ima nokte, neke velike čambare na rukama. I oni su virovali da je to bija vukodlak neki. I oni su njega tukli po leđima, istirali ga iz tog žita. A kad su ga oni tukli da je on govorio: „Jadan ti je un! Jadan ti je un!“. Nije govorio: „Jadan ti san ja!“, nego „Jadan ti je un!“³⁰

U narodnom vjerovanju vukodlak se često poistovjećuje s vampirom – demonskim bićem koje noću, napuhano i bez kostiju, u obliku mješine, ustaje iz groba i napada ljude. To svjedoči i sljedeći iskaz:

Napadi vukodlaka

„To je bilo, kažu, oko sela našega. Da je zavijavalo: „Upomoć! Upomoć! Ubi me! Ubi me!“ To su bili neki vukodlaci, kažu. Viriću. Onda uvatili nekoga. I tuče ga, kaže, ko u mišinu. To su prosudili onda da je vukodlak, da se neko diga.“³¹

³⁰ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

³¹ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

2.2.4. Duhovi, plašila

U tradicijskoj kulturi česta su vjerovanja u duhove i ostala plašila. Predaje o duhovima kazuju se kao memorati. Najčešće se nije mogao objasniti uzrok neki čudnih stvari što bi se događale te su ljudi vjerovali da je riječ o duhovima, tj. o nečemu transcendentalnom, nečemu što nas nadilazi:

Mlinica na vodu

„U Zadru ti je bila mlinica na vodu. I onda bi ljudi odili mlit, dan i noć, pa kad te dođe. Onda bi se to odilo mlit kad bi doša svakoga red. I onda bi te zateklo i noću i u bilo koja doba dana ili noći. I onda po noći, tvoj pradij je odio doli mlit žito u tu vodenicu. Melje, melje... Ništa, sve ide dobro. Kad odjedanput stale one lopatice šta pokreću. A on čuje vani, gori, na krovu od ote mlinice nešto čini prrrr, prrrr. Ka da neko nešto prosipa, baca. I pradida izađe vani. Pogleda gori, nema nigdi ništa. Mlin opet radi. Kad on uđe unutra, opet mlin stane. Gori opet nešto prrrr, prrrr čini. On izađe. Opet nema nigdi ništa, nikoga. Mlin radi. A kad uđe unutra, opet nešto smeta i stane... To su bile neke dogodovštine kojima se ne zna uzrok šta je bilo, al' su ljudi virovali da su to neki duhovi ili neka strašila, plašila...“³²

Kazivačica je ispričala jednu zgodu vraćajući se kući nakon žetve i čupanja trave. Naime, na putu do kuće zasulo je mnoštvo sitnih kamenčića kojima se ne zna uzrok odakle su se stvorili. I dan-danas ova pojava ostala je neobjašnjena:

Zasute kamenčićima

„Kod jedne stare žene koja je skupila par divojaka, želo se žito i trava se čupala. Cili dan mi bi mo radili i to želi. I navečer kad bi mo završili posal, nas dvi smo bile iz istoga zaselka, i bila je treća, malo joj je dalje kuća bila od naših kuća. I ona kaže: „A kad ste vi dvi, ajte vi mene ispratite do moje kuće.“ I mi je ispratili tamo. A nije bi ni veliki mrak. Bio je sumrak, lito. Taman se smračilo. I mi se vraćamo. I pored kuća ideš i prolaziš. I tu je gore bila jedna velika livada. I tu iza te okuke od jedne kuće nas ti je

³² Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

*odjedanput nešto zasulo. Sitni, sitni kamenčići, ne znaš ni sam šta je. Jednostavno pada sve oko tebe. A ništa nije pogodilo nas direktno. Sami špičići padaju. A mi se pripali. Onda trk doli u te stare u koje smo radili jer se nismo usudili ovin dužin puten ić kući, jer bi nas to moglo pratit s te livade. I onda trk doli prečicon opet u kuću te žene u koje smo radili.*³³

2.3. Eshatološke predaje

Eshatološke predaje pripovijedaju o pojavljivanju ubijene tek rođene vanbračne djece, umrle nekrštene djece i ubijenih odraslih osoba. Ubijena i umrla nekrštena djeca pojavljivala su se noću, kriveći se u bijelim haljinicama sa svijećom u ruci. Također govore i o pokojnicima koji su se ustajali iz groba jer nisu ispovjedili sve grijeh. Te bi se osobe prikazale samo svojim ukućanima i čim bi kazale neispovjeđeni grijeh, zauvijek bi nestajale.³⁴ Kazivačica se prisjetila priča o mrtvacima iz djetinjstva te ističe kako ih se i dan-danas boji:

Mrtvaci

*„Ja kao mala djevojčica ostala san bez mame i nisan imala priliku se igrat sa djecon, niti san imala igračke niti išta, nego san se družila sa bakama i svaka od njih je nešto radila; vezla, plela ili kukičala. Pričale su priče i meni je bilo zanimljivo naročito kad bi pričale o vukovima i nekim beštijama. Bilo mi je zanimljivo al bi se isto nekad i pripala. A bake su nekad znale pričat neke stvari koje me i dan-danas plaše, a to su priče o mrtvacima. Pričale bi kako mrtvaci dolaze po noći, kako posjećuju svoje najmilije i kako pojedini ljudi to vide i svaki bi od njih ispričao to na svoj način kako ih je vidio. To je meni ostao jedan strah i toga se bojim, premda znan da to nije istina.*³⁵

Kazivačica je ispričala još jednu priču susjeda Ante, kojeg je progonio mrtvac. Gurao ga je nazad, istrгнуo mu svijeću iz ruke te mu nije dao da dođe do svoje kuće:

³³ Isto.

³⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 426., 427.

³⁵ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

Proganjanje

„Znan pokojni Ante da je odio iz Zadra. I onda doša na mlin i kaže turalo ga je nazad, u prsi. Tura, tura. I kaže: „Ja nosio sviću, sviću mi istrne. Čujen di se svitu, a nikoga ne vidin.“ I turalo ga nazad, nazad. Ne da naprid nikako. I kaže: „Ja se vratin nazad. I opet uzbrdo.“ I tuden na vrata zove jednoga da mu otvori, da ne more od straja doli. Da se plaši, da ne more proć doma. „I vratio san se“, kaže, „nazad. Pusti me u kuću.“ Eto, to je pripovida.“³⁶

3. Nekadašnji život

Život prije bio je puno teži od današnjeg. Ljudi su obavljali teške fizičke poslove i često su zapošljavali i djecu. Djeca su od malena radila u poljima i vrtovima, kako bi pomogla svojim roditeljima. Najčešće su brali trešnje i višnje, a znalo se ubrati i neko drugo voće. Kazivačica se prisjetila branja trešanja i višanja iz svog djetinjstva:

Branje trešanja i višanja

„Najteže mi je bilo razdoblje branja trišanja i višanja, jer smo ih imali jako puno. Ja sam bila mala, šta sam imala svega deset godina i tribali smo brat po cili dan te višnje i trišnje da bi mo ih dali Maraski, koja ih je otkupljivala. Mi bi mo se dizali ujutro rano, oko jedan, dva ujutro i sve do podne bi smo morali bit tu dok sunce ne upeče. Ja bi bila sva od višanja, jer ono kako ih ubereš, stisneš ih i onda ti ona prsne i tako da si bia sav u višnji.“³⁷

Osim branja voćki, djeca su često pomagala roditeljima i u žetvi:

Žetva

„Kad je bila žetva, dizali smo se u dvi ure, ovisi kako kad, u noći da bi mo mi do devet sati, jer kasnije je jako velika vrućina bila, mogli požeti i stavljati u snopove. Ti bi se

³⁶ Isto.

³⁷ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

*snopovi stavljali po njivi da se osuše i onda bi se kupili i kasnije dovozili kući na gumno.*³⁸

A i frizerski saloni radili su drugačije nego danas. Vodu su imali na plin, a kada bi nestalo plina, radnike se slalo u obližnju pekaru da uzmu tople vode kako bi klijentima mogli oprati kosu. Kazivačica se nerado prisjeća tih uspomena:

Frizerski salon

*„Zanat sam učila u Kalelargi. Pošto smo vodu imali na plin, bilo bi dana kad bi plina nestalo, a mušterijama se tribala oprat glava, tada bi nas slali u jednu pekaru koja se nalazila u Ulici Četri kantuna da uzmemo tople vode. Bilo me jako sram tada prolaziti kroz glavnu šetnjicu u popodnevnim satima samo da uzmen vode, jer si moga naić na bilo koga, a mi bi mo išle obučene u šporke mantele. Ne rado se sijećam tih uspomena.*³⁹

3.1. Mladi

Prije su se djevojka i mladić zagledali na *sijelima* ili pašama. *Sijela* su označavala okupljanja mladića i djevojaka u večernjim satima kada bi sav dnevni posao bio obavljen. Okupljali bi se u kućama ili nekim otvorenim mjestima te bi se pričale priče, pjevale pjesme, šalilo se i udvaralo. Ovako je *sijela* opisao kazivač rodом iz Zagvozda:

Sijela

*„Jedan od običaja u Imotskoj krajini su tzv. „sijela“. Ta „sijela“ su služila tome da bi se upoznavali momci i cure. Momci bi dolazili kod cura doma, odnosno organizirali bi kao jednu vrstu okupljanja uz vatru. Oni bi tada pričali razne priče, životne dogodovštine, a ujedno bi momci znali i gangati ili igrati šijavice. Na taj način su se momci dokazivali ženama.*⁴⁰

³⁸ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

³⁹ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

⁴⁰ U Splitu mi je 2018. godine kazao kazivač rodом iz Zagvozda.

Također su se mladi potajno sastajali i u pašama te bi se znale odviti i borbe bikova kako bi se dokazali djevojkama:

Sastajanje u paši

„Mladi bi se potajno sastajali u pašama, zajedno s blagom te bi potajno puštali svoje bikove da se međusobno bore jedan između drugoga, tako da su imali ka jednu vrstu natjecanja. Naravno, to su krili od svojih roditelja, koji ne bi dozvoljavali takve stvari jer se bik može ozlijediti u borbi. Osobno sam prisustvovao takvoj jednoj igri.“⁴¹

S druge strane, kazivačica rodom iz Sukošana opisuje sastajanje mladih na čajankama. Čajanke su se održavale subotom oko šest sati poslijepodne:

Čajanke

„U moje ti vrime nije bilo plesova ni klubova ka sad, nego su se subotom održavale kao nekakve čajanke. Mladi bi se skupili i tu bi se upoznivali i plesali i tako. Mi smo ti bili skromni, nas ti je zadovoljavalo i to malo muzike. Plesali bi obični ples. Tu ti se išlo ranije oko šest, sedam, da bi se do deset sati vratilo kući, i to je bilo kasno.“⁴²

Momak je bio taj koji je mogao birati djevojku koju želi. Znali su se vidjeti svega nekoliko puta, nekad i samo jednom da bi mladić došao u prošnju djevojke. S mladićem bi došla najuža rodbina, nekima majka i otac, ali najčešće bi dolazili mladićev brat ili rođak. Ako bi se djevojčini otac i majka složili, oni su se smatrali zaručenima. Prosidba mlade i prstenovanje bili su samo u užem krugu obitelji, a mladić i mlada, dotad su se samo gledali. Zaručke su bile kod mlade.⁴³ Kazivačica je ispričala priču kako je njen tata isprosis njenu majku:

⁴¹ U Splitu mi je 2018. godine kazao kazivač rodom iz Zagvozda.

⁴² Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

⁴³ Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke, Vol. 3, No. 3, 2010., str. 152.

Prosidba

„Ovu priču mi je ispričala moja baba, kako je moj tata isprošio moju mamu. Mladost se okupljala oko komina i sad kad bi se momak zaljubio u curu, on bi dolazio navečer kod te cure. Oni neće ju biti sami, oni su tu u krugu braće i roditelja. To bi se događalo svako veče i na tom istom mistu bi nastala i prosidba. To je bilo sve jednostavno bez ikakvih ceremonija ka danas.“⁴⁴

3.2. Uzimanje dote

Što se tiče darivanja i kićenja mlade, ono je variralo od obitelji do obitelji – ovisno o mogućnostima. Djevojci bi se u dotu dala koja oprava, marama, čarape, sukanci (pokrivač od ovčje vune), velenice, a i škrinju, dvije u koju bi to mogla spremati.⁴⁵ Kazivačica ističe kako se škrinja s dotom u njenom rodnom Zadru nazivala *baul*:

Baul

„Tada sam bila mala curica, nisam imala niti pet godina tako da tada nisam ni razumila šta znači baul kad bi mi mama govorila. Kod nas ti se u Zadru to nazivalo skrinjom. U tu skrinju bi se složilo sve lipo, cila dota i to bi se donilo dan, dva prije vinčanja.“⁴⁶

Prije nego što bi se djevojačka dota premjestila u mladoženjinu kuću, njegova bi rodbina došla po nju i čuvala je. Znao se čak i ucijeniti ovoga tko bi došao po nju, jer se dota nije dala svakome niti tek tako. Ovako to opisuje kazivačica:

Uzimanje dote

„Prije nego djevojačka roba, ta dota, seli u kuću mladoženje, može bit nediju dana prije. I onda dođe rodbina od mladoženje, 'ko je neki najbliži rod. I onda on dolazi po

⁴⁴ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

⁴⁵ Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke, Vol. 3, No. 3, 2010., str. 153.

⁴⁶ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

tu dotu, a neko kao stražari i čuva tu imovinu. S tin da je to običaj kao da se ucjenjuje ovoga koji dolazi po tu dotu da se to ne daje tek tako. „Ko si ti? Što si ti? Šta ti očeš? Mi smo ovo radili, trudili se oko ovoga danima, misecima. Ne može se to tek tako dat. “, govorili bi. I onda se to tek popusti kad on plati, dotični. Neku količinu novaca. Nije određeno koliko, nego to koliko je kome od volje, da se novac. To, ajmo reć, jedna osoba radi koja čuva tu robu. Uglavnom bude ženska čeljad i tako... I onda se to plati. I onda ta kaže: „Sad to možete nosit.“ I onda oni uzmu tu robu i nose je u mladoženjinu kuću.“⁴⁷

3.3. Vjenčanje

Vjenčanja se nisu smjela održavati kroz korizmeno vrijeme niti u svibnju. Naime, u lipnju, zbog patnje Isusove, ljudi nisu pjevali ni imali ikakva slavlja, pa stoga ni takav oblik veselja nije bio dopušten. U svibnju se vjenčanja nisu održavala iz poštovanja prema Blaženoj Djevici Mariji, pa je taj mjesec samo *Gospin misec*. Takvi običaji održali su se sve do danas.⁴⁸

U ono vrijeme nije bilo previše svatova, a vjenčanja su se održavala najčešće po kućama ili dvorištima. Mlada je nosila bijelu jednostavnu haljinu, krunu i veo. Kazivačica je istaknula da su se od kolača najčešće pravile kroštule i fritule. Bez toga ne bi moglo proći niti jedno vjenčanje:

Vjenčanje u Sukošanu

„Šta se tiče vinčanja, nikad to nije bilo previše svatova, onoliko koliko se moglo. To se radilo u kući ili u dvorištu, ovisi o vrimenu. A kod nas su ti bili najpoznatiji kolači kroštule, fritule i još neki kolač ovako jednostavan. Cilo vinčanje je bilo jednostavno, a ne ka danas. Mlada bi nosila jednu krunu, velo i bilu jednostavnu haljinu. To bi ti bilo obično, seljačko vinčanje, ni približno današnjem, ni približno.“⁴⁹

Na čelu je uvijek stajao barjaktar. Za njim je išla mlada s kumovima, a onda mladoženja. Kazivačica je opisala barjak koji se nosio na vjenčanjima:

⁴⁷ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

⁴⁸ Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke, Vol. 3, No. 3, 2010., str. 154.

⁴⁹ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

Barjak

„Na vinčanju se nosi barjak i stavi se jabuka na vrh. Stavile bi se i još neke marame; tri, četiri i onda bi se one posli podilile djeverušama. Cure bi bacale jabuke priko kuće.“⁵⁰

Zanimljivo je bilo i bacanje bombona dok bi prolazili svatovi. Najčešće su ih bacala djeca i njihovoj sreći nije bilo kraja:

Bacanje bombona

„Dok bi svati prolazili, onda bi pojedini ljudi kupili malo bombona, koji su se onda prodavali na kile. Moga si uzet deset deka, petnajst deka i bili su u staklenkama raznih vrsta. Uzimali bi te bonbone i davali ih doci, koja bi čekala da svati prođu i da dobiju koji bonbon. Neki bi im dobacivali, neki bi im dali odma i onda bi oni bili sritni, jer nije bilo boljih slatkiša od bombona.“⁵¹

3.4. Bacanje jabuke na vjenčanju

Karakteristično je bilo i mladenkino bacanje jabuke preko krova kuće, kako bi se vidjelo kakva će biti:

Bacanje jabuke preko krova kuće

„Običaji vezani uz vjenčanje u mom selu vezani su uz mladu koja bi tribala doć ispid kuće u kojoj bi tribala u buduće živit i njen zadatak je bia taj da mora pribacit jabuku priko krova te kuće. Najčešće bi u tu jabuku stavljali novac, nekad su to bili dukati ili dinari. Taj novac bi se utisnuo u tu jabuku te bi se dao mladoj, koja bi to tribala pribacit priko kuće. Ako mlada ne bi uspila pribacit jabuku, onda se to smatralo nesrećom, odnosno da neće sritno živit.“⁵²

⁵⁰ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

⁵¹ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

⁵² U Splitu mi je 2018. godine kazao kazivač rodnom iz Zagvozda.

„Mlada koja dolazi u kuću mladoženje na dan vinčanja, prije nego se uđe u kuću, mlada ima jabuku u ruci u koju se nabode puno novčića gvozdernih. I sad tu jabuku treba pribacit priko kuće u koju je ušla. I onda dica poslin vataju tu jabuku. 'Ko uvati jabuku pokupi te novce za sebe. I onda te bonbone šta se bacaju dici, dica kupe. I novac se isto baca. I onda dica dođu, kupe novac. I svatovi bacaju novce, ne samo mlada.“⁵³

Drevnoga je postanja običaj bacanja jabuke preko krova. Uz taj običaj vezuju se i drugi običaji. Primjerice, u stolačkom kraju, mlada nakon bacanja jabuke, ulazi u kuću, otvara burilo s vodom i vodu prolijeva.⁵⁴

3.5. Starinske igre

Svaki kraj krije svoje poznate igre, bilo dječje ili za odrasle. U Zagvozdu najpoznatija igra bila je *šjavica*. To je „igra prstiju“, koju su isključivo igrali muškarci:

Šjavica

„Šta se tiče igara, gori kod nas ti je bila poznata šjavica. To je jedna talijanska igra, isključivo za muškarce, jer žene u ranija vremena nisu smile ni gledati kako muškarci igraju jer bi ih onda odma svi nazivali „muškarače“ ili tako nešto slično, a to bi im smetalo boljoj udaji. U našem Primorju šjavicu nazivaju kraće „mura“. To je igra prstiju i mislim da ih po četvero igra, rijetko dvojica zaigraju.“⁵⁵

Kazivač mi je također rekao da bi se žene znale izrugivati muškarcima koji bi gubili u toj igri riječima: *„Koji momak ne zna šije-šete, dajte mu igle neka plete!“*

Poznata je bila i igra *prstenka*, koja se često igrala u dimnim kuhinjama oko vatre. Vatra je uvijek bila u središtu prostorije te bi se svi okupili oko nje i u ruci držali jedan kamen kojeg bi sakrili ispod nekog prsta. Zadatak ostalih je bio taj da pogode gdje se kamen nalazi. Kazivač se prisjetio ove igre iz djetinjstva:

⁵³ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

⁵⁴ Marko Dragić, Starinski svadbeni običaji u stolačkom kraju, Stolačko proljeće, 15, Matica hrvatska Stolac 2017., 238.

⁵⁵ U Splitu mi je 2018. godine kazao kazivač rodnom iz Zagvozda.

Igra prstenka

„Igra „prstenka“ bi se igrala najčešće u dimnim kužinama, gdje su manje-više svi živili. Ta bi se igra igrala oko vatre i pošto je ta vatra uvijek bila nekako u centru prostorije, okupili bi se na tronošce i stavili bi jedan kamen u ruku pod jedan prst i onda bi se pogađalo. Ja sam bio mal kad smo to igrali, tako da se ne sjećam uopće pravila.“⁵⁶

Igra *magarac* najčešće se igrala navečer na prelu. Kazivač je pokušao opisati igru, no nije se mogao sjetiti svih pravila, jer tu igru nije igrao od djetinjstva:

Igra magarac

„Igra „magarac“ se igrala navečer na prelu. Uzelo bi se drvo debljine prsta i razrezalo bi se po dužini i spojilo te stavilo na stol ili neku ravnu površinu. Ako bi se obe polovice okrenile prema gore onda je taj igrač „car“. Zatim baca sljedeći igrač i ako mu se drvo ne okrene licem prema gore, on je „sluga“. Onda baca treći, ako mu se jedna polovica okrene na lice, a druga je ravnim dilom legla na stol, on je „magarac“. Ne mogu se točno sjetiti sad pravila kako se igra igrala, jer sam bio manji.“⁵⁷

4. Blagdani, spomendani i svetkovine

4.1. Božić

Hrvati su od samoga početka kršćanskoga života smatrali Božić kao najveseliji i kršćanski blagdan. On je bio i ostao najomiljeniji religijski datum, kojeg karakterizira vesela i razuzdana atmosfera. Božić je u kršćanskoj tradiciji dan kada se slavi rođenje Isusa Krista, a svoje korijene pronalazi još u staroj antici. Rimski car Aurelijan 25. prosinca proglasio je *dies natalis solis invicti*, što u prijevodu znači rođendan nepobjedivog sunca. Još jedan vrlo važan kršćanski datum jest 6. siječnja, kada se slave Sveta Tri Kralja. Taj je datum bio poznat i u

⁵⁶ U Splitu mi je 2018. godine kazao kazivač rodnom iz Zagvozda.

⁵⁷ U Splitu mi je 2018. godine kazao kazivač rodnom iz Zagvozda.

starome Egiptu kao rođendan boga sunca Aiona. U 4. stoljeću nailazimo na prve podatke vezane uz proslavu Kristova rođenja. Naime, 360. godine papa Liberij I. sagradio je kapelu s jaslicama, koja je od 9. stoljeća poznata kao bazilika Santa Maria Maggiore.⁵⁸

Julije Cezar je 46. godine prije Krista utvrdio reformirani julijanski kalendar i odredio sadašnji tijek mjeseci, te početak nove godine. Tako se u narodu često miješaju neki običaji linijom Božić (Badnjak) - Nova Godina (Silvestrovo) - Sveta Tri Kralja. Ponegdje pripreme za Božić počinju već na Svi Svete (1. studenoga) na posljednji pastirski blagdan u godini, na dan koji se naziva prvim Božićem, prvim čelom ili prvom nogom Božića. Toga dana po narodnoj običajnosti završava čuvanje blaga van kuće na udaljenim pašnjacima, a pastiri bivaju nagrađeni za svoj rad. Ujedno blagdan Svih Svetih je dan spomena na sve svete na nebu te je propisano štovanje pokojnika. Božić (25. prosinca) početak je nove godine. Nakon ponoćke znanci i rodbina se *mirbože* ili *božićaju*. Uobičajeno je čestitanje i darivanje, a značajan dar je crvena jabuka.⁵⁹

„Za Božić se novcem, odjećom, obućom, ogrjevom, hranom darivaju siromašni, bolesni, nemoćni i uopće oni kojima je pomoć potrebna. Taj se dar naziva *božićnica*. Na taj su se dan ukućani prisjećali svojih najmilijih koji nisu među njima.“⁶⁰

Kazivačica se prisjetila darivanja iz djetinjstva te to ovako pripovijeda:

Darivanje za Božić.

„Kad smo bili mali veselili smo se Božiću najviše radi fritula i radi jabuka. Dobili bi mo jabuku i s tom bi jabukom išli kod naše rodbine čestitati, a i da bi mo dobili u jabuku kovanice, dinare. Dobili bi mo punu jabuku dinara. Svak bi nam da nekoliko dinara koje bi pritisa u tu jabuku. Nekad smo znali i po dvi jabuke nosit da popunimo obe. Bili smo sritni kad bi došli doma puni novaca, nije to bilo puno, ali nama je značilo.“⁶¹

Tri nedjelje pred Božić nazivaju se *djetinci*, *materice* i *oci*. *Djetinci* ili *đetići* je treća nedjelja prije Božića. U ovo vrijeme stariji bi prijetili djeci pa bi ih djeca, da ih odobrovolje, naposljetku darovala. *Materice* ili *majke nebeske* je druga nedjelja prije Božića. Muškarci tada

⁵⁸ Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 6.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Dragić, Marko, *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 191.

⁶¹ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

ucjenjuju ženske osobe i traže otkup od njih. *Oci, očići* ili *oci nebeski* je nedjelja pred Božić. Djeca ili ženske osobe tada traže od muškaraca da se otkupe.

Naziv za prvi dan Božića je *litnica* (*letnica, ljetnica*), a označava početak nove godine te naziv za božićni kruh.

Drugi dan Božića, *Stipanje, Stjepanje, Štefanje* (26. prosinca), posvećen je konjima jer je Sveti Stjepan zaštitnik konja. Seljaci tada u mnogim krajevima izlaze vani s konjima i utrkuju se.

Treći dan Božića, *Ivanuš, Ivanja, Janušovo, božićno Ivanje, božićni Ivanjdan* (27. prosinca), blagdan je Svetog Ivana. Tada se vrši blagoslov vina u crkvama, iznosi se božićna slama van i stavlja na voćke te se pale koleda. Zanimljivo je i to što bi se na taj dan čak i kuća pomela, što se nije smjelo napraviti na sam Božić ili Stipanje.

Četvrti dan Božića nazvan *mladenci, mladinci, mladijenci* (28. prosinca), vezan je uz običaj šibanja o *Nevinoj dječici*. To je blagdan koji se prisjeća djece koja su stradala za Isusa. Poznati su nazivi za taj dan i *herodeševo* te *šibarjevo* kod kajkavaca. *Silvestrovo* (31. prosinca) je novogodišnja noć. Naziva se još i *Stara godina* ili *Savistar*. Po događanjima je jako slična badnjoj noći. *Nova godina* (1. siječnja) naziva se *Mali Božić* ili *Mladi Božić*. Ona bi se često proslavljala u kući, slično Božiću. Još jedan od naziva za Novu godinu je *počelo*. Posljednji dan božićnog ciklusa su *Sveta tri kralja* (6. siječnja) kada se vrši blagoslov kuće i blaga. Taj dan se naziva i *Vodokršće*. Ljudi bi toga dana u crkvi blagoslovili vodu i davali ju svom blagu. Također, s njom bi blagoslivljali kuću, polja i slično. U našim krajevima i svim zapadnoeuropskim kulturama crkveni blagoslov vode simbolizira dan Isusova krštenja. Na blagdan Sveta Tri Kralja skidaju se ukrasi s božićnog drvca i ono se iznosi iz kuće. Završava božićni, odnosno zimski ciklus narodnih običaja i počinje novi „prijelazni“ ciklus, poznat kao *pokladni*.⁶²

4.2. Uskrs

Uskrs se smatra najvećim kršćanskim blagdanom jer je Isus Krist svojim uskrsnućem spasio i otkupio svijet. Prvotno se Uskrs slavio svake nedjelje, a od 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja. Podrijetlo mu je u židovskom blagdanu *Pashe*. Židovi su Pashom slavili čudesna Božja djela koja je On pokazao posebno izlaskom Izraelaca iz egipatskoga ropstva. Kršćanska se vjera usredotočuje

⁶² Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 8.-9.

na Isusovo Uskrsnuće, odnosno prijelaz iz smrti u život. Uz blagdan Uskrsa vezani su mnogi drevni pučki običaji. Svako dijete hoće da mu se obuče najljepša roba. Djevojke i domaćice u crkvu na blagoslov nose jaja, sirnice, soli, mlade ljutike, mlada sira, a mladići i domaćini nose na blagoslov vrču vina. Za ručak se jede blagoslov i ne smije se ništa baciti da se ne poljubi prije, a ne smije se ni dati živini. Velika je misa pred podne, a ljudi se sastaju lijepo obučeni. Poslije uskrsnjega objeda mladež se veseli igrajući i pjevajući. Tradicionalno jelo za Uskrs bila je pogača. To je običan kruh premazan jajem i ukrašen krugovima od čaše. Ta pogača, jaja i sol nosili su se na blagoslov.⁶³ Kazivačica je opisala pravljenje pogače te je spomenula i to da je ujutro prvi zalogaj trebao biti blagoslovljen te se niti jedna mrvica nije smjela baciti jer je sve bilo posvećeno:

Uskrsni blagoslov

„Za Uskrs smo se veselili pogačama. U kopanjama bi misili kruv i onda bi mo mi to pekli i sutradan bi mo išli na blagoslov. Imali smo kofu i onda bi u nju stavljali pogače. Nekad bi pogače stavljali i u tavaljo. Stavili bi i jaja u tvrdo, mladu kapulicu, pršut, flašu vina i so. To bi bilo za uskrsnu marendu. Prije blagoslova se ne bi smilo ništa jest, nego kad se to donese blagoslovljeno, onda bi mo svi sili za stol. Nije se smilo prosipat, jer je bilo posvećeno. Svi bi se najviše veselili toj pogači jer je bila slatka.“⁶⁴

4.3. Sv. Kasijan

Sveti Kasijan zaštitnik je Sukošana, a slavi se 13. kolovoza. Kazivačica je opisala ovaj dan kojeg se rado sjeća:

Fešta u Sukošanu

„Sv. Kasijan je bia naš svetac 13.08. To smo mi slavili u našem Sukošanu, fešta je bila obavezno. Tu bi došli neki ljudi sa susidnih sela, koji bi radili ili diple ili kudilje za pređenje vune, vretena ili srpove za žetvu i ovako neke potrepštine za kuću. To je bia

⁶³ Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke, Vol. 3, No. 3, 2010., str. 143.

⁶⁴ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

ka neki sajam koji se održava svake godine. Svak je po nešto tja kupit da ima uspomenu od toga dana.“⁶⁵

4.4. Sv. Roko

Sveti Rok rodio se 1295. godine u Montepellieru u južnoj Francuskoj u bogatoj obitelji. Postoje pretpostavke da je kraljevskoga podrijetla – aragonskoga. U hrvatskoj tradiciji navodi se da su Rokovi roditelji bili otac, grof Ivan i majka, grofica Liberija. Prema najstarijem Rokovu životopisu njegovi roditelji dugo su vremena bili bez poroda. Molili su i zavjetovali se te im je Bog dao sina kojemu su nadjenuli ime Roko. Na tijelu je imao mrlju u obliku križa što je bio dovoljan znak da je predodređen za redovnički život. On je još prije nego je navršio dvadeset godina ostao bez roditelja. Prodao je sva svoja dobra, a novac je podijelio siromasima te se kao siromašan hodočasnik uputio prema Rimu. Na tom se putu Rok zaustavio u Aquapendente gdje je pomagao bolesnicima. Nakon toga odlazi u Cesenu, pa u Rim. Ondje se zadržao oko tri godine te se n povratku u domovinu zaustavio u Riminiju, Novari i Piacenzi. U svim tim mjestima pomagao je oboljelima od kuge. U Piacenzi se Rok razbolio od kuge. Sklonio se u šumu i ondje hranio biljem, uzdajući se u Boga. Neki životopisci spominju da mu je tada svaki dan dolazio pas noseći mu komad kruha. Taj su prikaz oslikali mnogi slikari. Talijanski patricij Gottardo Pallastrelli, naišavši na bolesnog Roka u šumi, počeo je razgovarati s njim. Gottardo Pallastrelli nije bio vjernik, ali se pod utjecajem Roka obratio. On ga je prihvatio i njegovao sve dok Rok nije ozdravio. Ozdravivši, Rok se vratio u svoj zavičaj. Zbog iscrpljenosti, mnogi ga nisu mogli prepoznati. Uhitili su ga i odveli pred suca koji je bio njegov ujak. Budući da ga ni on nije prepoznao, odlučio ga je utamničiti. Rok je tako u zatvoru proveo par godina. Tada je ponovno obolio od kuge. Svećenik koji mu je podijelio svete sakramente, otkrio je tko je. Rok je preminuo 16. kolovoza 1327. godine. Nakon pet godina tamnice Roka su našli mrtva u ćeliji koja je čudom bila preplavljena nebeskim svjetlom. Pokraj njega našli su zapis: „Svi koji obole od kuge i zaištu pomoć svetoga Roka, sluge Božjega, bit će iscijeljeni.“⁶⁶

Mlečani su ukrali tijelo svetoga Roka i prenijeli u crkvu *San Rocco* koju su franjevci sagradili u čast svetom Roku. Početkom 17. stoljeća, kuga je počela slabiti i samim time

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 180.

postupno se smanjivao i kult svetoga Roka. Pojavom pandemije kolere od polovice 19. stoljeća ponovno je revitaliziran kult svetoga Roka kao zaštitnika od kolere.⁶⁷

Isto tako, sveti Rok smatra se zaštitnikom rana, gube i ostalih zaraznih bolesti. Također je zaštitnik invalida i kirurga. U njegovu čast, moli se za životinje i njihovu zaštitu od bolesti, posebice za pse.⁶⁸

Sveti Rok zaštitnik je mnogih mjesta. Jedno od tih mjesta je i grad Drniš. Njegov je zaštitnik od 1731. godine, kada je gradom i okolnim mjestima harala kuga. Nakon velikog broja umrlih u tom razdoblju, Drnišani su u čast svetoga Roka podigli kapelu koja je prerasla u crkvu. Svake godine održava se misno slavlje i procesija u njegovu čast. To je Dan grada Drniša te se na gradskoj poljani održava pučka fešta.

Sveti Rok zaštitnik je i Bibinja. Toga dana održava se procesija s kipom svetog Roka te bi se išlo do kapelice na groblju. U procesiji se čita cijeli Rokov životopis. Kazivačica slavlje ovog sveca opisuje ovako:

Sveti Rok u Bibinjama

„U Bibinjama se slavia sv. Roko, 16.08. Bila bi velika fešta i dolazili bi naši Sukošanci; momci i cure, te bi zaigrali kolo. Tu ti nije bilo plesa, nego bi se samo kolo zaigralo. Mnogo bi se parova i zaljubilo.“⁶⁹

5. Maškare

Razdoblje od Očića do Čiste srijede narod naziva *mesoija*. Sveta tri kralja, koji se obilježavaju šestog siječnja označavaju svršetak božićnih blagdana, a od sedmog siječnja do Čiste srijede, nastupa razdoblje poklada ili karnevala (krnjeval). Pokladni običaji i događaji traju nedjelju, ponedjeljak i utorak, pred Pepelnicu (Čistu srijedu). U ta tri dana se gostilo i obilno jelo, posebno u utorak navečer pred korizmu jer je većina ljudi postila sve do Uskrsa.

⁶⁷ Isto, str. 181.

⁶⁸ Dragić, Marko, *Sveti Rok u tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost, časopis za intelektualna i duhovna pitanja, Vol. XI, No. 2, Kršćanski akademski krug, Zagreb, 2013., str. 168.

⁶⁹ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

Te dane narod naziva: Velike poklade ili Završne poklade. Zadnja nedjelja poklada zove se Pokladna nedjelja.⁷⁰

U Imotskoj krajini prvi četvrtak pred poklade zvao se *vlastovski*, a drugi *tusti* četvrtak. U Pokladnu nedjelju dolazile su *odive* u rod, a svaka je kuća na taj dan morala imati ušćipaka.⁷¹

Maskiranje svoje korijene vuče još od pretkršćanskih vremena. Nekoć su se mladi maškarakali tako što bi „išarakali“ lice, ili na nj stavljali krpe, muški bi se obukli u ženske i obratno, pa bi tako hodali po selu da ih se ne prepozna. Kupili bi od vrata do vrata darove koje bi im dali susjedi, obično jaja i suho meso a poslije bi dobivene darove dijelili među sobom.⁷² Kazivačica je ispričala svoje doživljaje za vrijeme maškara, način na koji su se odijevali te darove koje su dobivali od susjeda:

Mačkare

„Kad bi bile mačkare bili bi mo sretni. Onda nisu bile ni maske, ni roba, ništa, nego bi mo uzeli od mame, babe, tete skupili neku haljinu ili traversu ili facol. I onda bi mo se mi obukli ko stare babe ili kao neke žene ovisi o robi i onda bi mo se izmrčili sa ugljenom po faci, jer tada ti nije bilo ni piture ni ičega. Išli bi od kuće, do kuće i dobivali bi malo bajama, oraha ili koje voće. Svaka kuća u koju bi došli nam je nešto dala. U to vrime nije bilo ni bonbona kao ni para da se daje, nego šljive, višnjje, trišnjje i tako.“⁷³

Utorak od 5. veljače do 7. ožujka, smatra se zadnjim pokladnim danom. Taj dan je kruna poklada, ali običaji traju i dva dana prije. Nedjeljom se maškare djeca, oni su svojevrsan uvod onomu što slijedi, ponedjeljkom mladi, a utorkom stariji. Ophod maškara najčešće se odvijao u utorak uoči Čiste srijede, a karakteriziraju ga: zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na maškare, pjesme, šale i tako dalje. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala; ljudi i stoke.⁷⁴

Što se tiče karnevala, o podrijetlu tog naziva postoji više teorija. Prema nekima karneval svoj naziv baštini od latinskoga uzvika *Carne vale!*, što u prijevodu znači *Zbogom meso!*.

⁷⁰ Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 156.

⁷¹ *Isto*, str. 157.

⁷² *Isto*, str. 158.

⁷³ Pripovijedala mi je u Splitu kazivačica, rođena u Sukošanu 1940.

⁷⁴ Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 158.

Milovan Gavazzi vjerojatnijim smatra da karneval potječe od latinskih riječi *carrus navalis*, što označava lađu na kolima, koja se nekoć u pokladnim povorkama vozila po srednjoj Europi. Princ Karnevala u Dalmaciji je krnjo, u Istri i Primorju pust, u Zagrebu fašnik. Uz njega su određene osobe: tužitelj, branitelj, sudac, krvnik s odgovarajućim maskama i tako dalje. Na određenom mjestu izvodi se prikaz suđenja krnji koji je za sve kriv, te ga na koncu spaljuju ili svečano utope. Pokatkad tu dramu prate i narikače koje žale za krnjom. To folklorno kazalište simbolizira pobjedu proljeća nad zimom koja je obilovala mnogobrojnim nedaćama koje se očituju u krnji. Taj obred izvodi se i u zapadnoeuropskim zemljama.⁷⁵

Prvi podatak o splitskome karnevalu navodi Marko Marulić u pjesmi *Poklad i korizma*. U Splitu se krnje prvi put palio na ponoć Pokladnoga utorka, oko 1875. godine na Narodnom trgu. Krnje je bio smješten na samom dnu Pjace, a palio se žicom odozgo. U to, sa zvonika Svetoga Duje ozvučio bi se i bunbal. U mukloj, crnoj noći on bi najavio da je završio ljudi krnjeval i da je na vrata došla korizma.⁷⁶

6. Poslovice i kletve

U usmeno književnom sustavu poslovice je najkraći oblik te se svrstava u tzv. najjednostavnije ili najsitnije oblike odnosno minijature ili mikrostrukture. Poslovicu se oduvijek postavljalo na posljednje mjesto kvalitativne ljestvice, iako je ona estetski ravna svim oblicima. Upravo zbog brojnih tragova od najstarijih kultura te zbog njezine primjene u književnomu i govornomu jeziku, smatralo se da je poslovica i primjerima najbrojniji oblik. Bez obzira na njihovu minijaturnost i sposobnost govorene i pisane uporabljivosti, poslovica je ipak približno jednako koliko i ostvaraj unutar svih ostalih usmenoknjiževnih oblika. Poslovica ne bi bila dio jezičnoga sustava, već jedna od mogućih njegovih realizacija, u što nas uvjeravaju i povijesni pisanoknjiževni odnosi prema njoj: bilježenje, interpoliranje i samo njeno imenovanje.⁷⁷

Kao što je već prije istaknuto, usmena je književnost najstariji i najdugotrajniji oblik umjetničkoga stvaranja jezičnim medijem, pa je dio te dugotrajne književnosti i sama poslovica, zajedno još s lirskom i epskom pjesmom, pripovijetkom, zagonetkom, dramom i

⁷⁵ Isto, str. 171.

⁷⁶ Isto, str. 172.

⁷⁷ Kekez, Josip, *Poslovice i njima srodni oblici*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Enciklopedija hrvatske književnosti, Zagreb, 1984., str. 7.

retorikom. Poslovica je dakle samosvojan usmenoknjiževni oblik, sa specifičnim oblikovanim zakonitostima, specifičnom estetikom i izvedbom. Posebnost poslovice vidljivo je i na razini njezine prisutnosti u raznim kulturama svijeta. Svi usmenoknjiževni oblici stari su koliko i sam čovjek i njegova misao stoga su nam i poslovice svojim primjerima i svjedočanstvima poznate od najstarijih vremena i najstarijih naroda. Tako ih u Bibliji ima mnoštvo, od kojega samo u Salomonovoj zbirci izreka ima oko šest stotina. One se danas nazivaju *izreke* ili *mudre izreke*, a bosanski franjevci u 17. i 18. stoljeću nazivali su ih *prirječjem*, što nije ništa drugo nego starohrvatski naziv za poslovicu. U hrvatskoj kulturi poslovice su jedan od onih oblika koji potvrđuju da usmena književnost nije otkriće 19. stoljeća, već da su poznate još od najstarijih razdoblja pismenosti.⁷⁸

Poslovica se kao termin ustaljuje u 19. stoljeću, a porijeklo vuče iz ruskoga jezika. Njegovu ustaljivanju najviše je pridonijelo djelo Vuka Stefanovića Karadžića, koje sadrži i obilno hrvatsko gradivo. Prije Vuka poslovicom se služio i Dubrovčanin Joakim Stulli u svomu trodijelnom rječniku *Rječosložje iliričko-talijansko-latinsko*, gdje navodi da je riječ preuzeo iz ruskoga rječnika. Prvi naziv za poslovicu bio je izraz *prirječje* i njegove varijante *prirječ*, *pririč*, *prirječak*, *pririče* i slično, što je zapravo doslovan prijevod latinskoga *proverbium*.⁷⁹

Poslovice je teško klasificirati, teže nego poeziju ili prozu te nam upravo to govori o poetičkim i estetskim osobinama poslovice. Kriteriji klasificiranja poslovice su tematski, abecedni i prema oblikovnomu načelu. U prošlosti je najčešći kriterij bio abecedni; poslovice bi se sortirale prema inicijalnim leksemima odnosno fonemima, najkraće rečeno, prema abecedi. Tematski je kriterij praktičniji samim time što se poslovice više pamte pa onda asocijativno i traže prema sadržaju, one se izriču samo u primjerenom kontekstu. Najprimjereniji način klasifikacije jest prema oblikovnomu načelu. Ovo načelo sortiranja pruža potpuniju sliku poetike poslovice. Klasifikaciju poslovica provodi se radi praktičnih potreba, ali i radi poetičkoga opisa književnoga oblika. Budući da poslovice segmentiraju životne pojavnosti, i to preko individualnog viđenja koje se poistovjećuje s općim iskustvom, ne bi ih bilo prikladno tipologizirati tematski, već je to bolje učiniti prema semantičkim poljima.⁸⁰

Josip Kekez u svom djelu *Poslovice i njima srodni oblici* daje sljedeću podjelu poslovica na: historijske poslovice (historijsko semantičko polje), etnološko semantičko polje, filozofsko semantičko polje, politološko semantičko polje, sociološko semantičko polje,

⁷⁸ *Isto*, str. 8.

⁷⁹ *Isto*, str. 10.

⁸⁰ *Isto*, str. 58.-59.

psihološko semantičko polje, religijsko semantičko polje, antropološko semantičko polje, moralno semantičko polje itd.

Zapisivanje poslovice naziva se paremiografija a znanost koja proučava poslovice naziva se paremiologija.⁸¹

Što se tiče kletvi, one se pojavljuju u prvom pisanom hrvatskom spomeniku, Bašćanskoj ploči. Također, nalazimo ih i na stećcima te u pisanoj književnosti svih stilskih formacija. Kazivač mi je izrekao neke poslovice i kletve, koje su bile poznate u njegovo vrijeme:

- Sve ti pocrnilo, oči ti pobilile.
- Vuk dlaku minja, al ćud nikad.
- Mi o vuku, a vuk na vrata.
- Blene ko tele u šarena vrata.
- Jabuka ne pada dalje od stabla.
- Nemoš imat i ovce i novce.
- Ko ima, više i želi.
- Ima, pa nema.
- Sa starošću dolazi iskustvo.
- Šutnja je zlato.
- Bolje da nestane sela, nego običaja.
- Svaka je šala pola istine.
- Ispeci pa reci.
- Koliko imaš, toliko vridiš.
- Kaži mi s kim si, da znam ko si.
- Kako ti meni, tako ja tebi.
- Ne radi drugome šta ne bi volia da drugi radi tebi.
- Na mladima svit ostaje.
- Odijelo ne čini čovika.
- Dobar ka kruv.
- Dobro se dobrim vraća.

⁸¹ O tome više: Dragić, Marko, *Stolačka i neumaska suvremena paremiografija*, Stolačko proljeće, Godišnjak za povijest i kulturu, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str. 111.-127.

- Dobar i lud dva brata.
- Duga dana u zla gospodara.
- Dabog da ti krava prisušila.
- Dabog da ti se krava obliznila.
- Šiba je iz raja izašla.
- Neće grom u koprive.
- Puno baba kilavo dite.
- Dobar glas se daleko čuje, a loš još dalje.
- Da je brat dobar i Bog bi ga ima.
- Vrag ti sriću odnija.
- Ko drugom jamu kopa u nju sam upada.
- Ko se opeče i u hladno puše.
- Svako dilo na vidilo.
- U laži su kratke noge.
- Bolje išta nego ništa.
- Ne laje pas radi sela, nego radi sebe.
- Po jutru se dan pozna.
- Koga zmija ugrize i guštera se boji.
- Pijan govori ono šta trizan misli.
- Čist račun duga ljubav.
- Di mačke nema miševi kolo vode.
- Ako neće brdo Muhamedu, Muhamed će brdu.
- Bolje spriječit nego ličit.
- Poklonjenom konju se ne gleda u zub.
- Sve se vraća, sve se plaća.
- Strpljen – spašen.
- Kad na vrbi rodi grožđe.
- Kad na vrbi zasvrbi.
- Ko pita taj ne skita.
- Uzdaj se u se i u svoje kljuse.
- Nikad ne reci nikad.
- Nije zlato sve šta sja.

- Ko rano rani dvi sreće grabi.
- Željezo se kuje dok je vruće.
- U strahu su velike oči.
- Tresla se brda, rodia se miš.
- Jedna lasta ne čini proljeće.
- Di čeljad nije bisna, ni kuća nije tisna.
- Di ima dima, ima i vatre.
- Kako došlo, tako ošlo.
- Ko ne riskira, ne profitira.
- Ko mnogo laže, mnogo se i kune.⁸²

⁸² U Splitu mi je 2018. godine kazao kazivač rodom iz Zagvozda.

Rječnik

B

bajam- badem

barjak- svatovska zastava

baul- škrinja u koju se stavljala dota

beštija- životinja

blago- naziv za domaće životinje

bunca- govori nerazumljivo u snu

Č

čambare- kandže

čeljad- ljudi, bića

čoban- pastir

D

dica- djeca

did- djed

diple- narodno puhačko glazbalo od drva s dvostrukim sviralom

dite- dijete

divojke- djevojke

doli- dolje

F

faca- lice

facol- rupčić

fešta- zabava, proslava

fritule- tradicionalna dalmatinska slastica koja se najčešće jela za Uskrs

G

gumlo- guvno, okrugla površina, najčešće livada, koja je služila za odvajanje sjemenki pšenice od trave

K

ka- kao

ko- tko

kofa- košara s dvije ručke u koju su se stavljale pogače

kolina- koljena

komaštre- debeli lanci na ognjištu

kopanja- drvena posuda za miješanje kruha

kudilja- naziv za vlakna dobijena od konoplje te je služila za izradu konopca, tkanine i odjeće

kužina- kuhinja, prostor u kojem se objeđuje i provodi najviše vremena u kući

L

livoda- livada

M

mačkare- maškare, maskirana povorka

mantel, mantil- ogrtač

marenda- međuobrok

mi bi mo se dizali- dizali bismo se
misit- mijesit (tijesto)
mišina- mješina
mlada kapulica- mladi luk
mliko- mlijeko
muškarača- naziv za ženu koja je gledala igru *šjavica*
mušterija- klijent
muzika- glazba

N

nači- znači
nećedu biti- neće biti
nečim- nešto
nedija dana- nedjelja dana
naići- susresti, naletjeti (na nekoga), sastati
nemoš disat- ne možeš disat
nemoš sobon- ne možeš sa sobom

O

obetati- obećati
oblizniti se- donijeti na svijet blizance, dvoje
odilo se- išlo se
orij- orah
ote- od te

P

pare- novac
paša- pašnjak, napoj

petnajst- petnaest

pitura- boja, šminka

poanta- bit

podiliti- podijeliti

poslin- poslije

pradid- pradjed

prelo- večernji sastanak na selu radi zajedničkog predenja ili sličnog posla, označava i predivo

pribaciti- prebaciti

prija- prije

priko- preko

prinositi- prenositi

pripast se- uplašiti se

prosipati- mrviti

S

sijelo- okupljanja mladića i djevojaka u večernjim satima kada bi sav dnevni posao bio obavljen

so- sol

spodoba- nakaza, rugoba

sritni- sretni

svako veče- svaku večer

Š

šporak- nečist, uprljan

T

tavaljo- stoljnjak

tia- htio

tilo- tijelo

traversa- pregača

trišnje- trešnje

U

un- ja

ura- sat

V

vatati- hvatati

vi dvi- vas dvije

vinčanje- vjenčanje

virovati- vjerovati

vištice- vještice

Z

zaderat se- viknuti

7. Zaključak

Usmena je književnost najstarija i najdugotrajnija vrsta književnosti. Nju je narod stvarao stoljećima i kao takvu usmeno prenosio. Bila je izložena stalnim promjenama. Hrvatska usmena književnost, stoljećima i milenijumima pamćena, pripovijedana, bila u izvedbi, brušena i prenošena hrvatskim jezikom, ima najveće zasluge za očuvanje hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta. Sustav usmene književnosti čine: lirska i epska poezija, priče (pripovijetke), drama (folklorno kazalište), retorički (usmenogovornički) oblici i mikrostrukture (poslovice, zagonetke). Svaki od navedenih sustava može se klasificirati na više vrsta i podvrsta.

U ovom završnom radu zapisan je samo dio bogate tradicije mjesta o kojima su mi kazivači govorili. Neki su običaji s vremenom nestali, tako i pjesme koje su se nekada pjevale uz gusle, danas se više nemaju gdje pjevati. Sve to vodi do zaboravljanja. Čest je bio slučaj da su se kazivači, primjerice, sjećali radnje neke pjesme, ali su zaboravili same stihove tako da ih nisam mogla zapisati. Ipak, mnogo su toga uspjeli zapamtiti. Zanimljivo mi je bilo slušati priče o vilama i konjima. Što se tiče demonoloških predaja, ispričane priče su me malo iznenadile jer se radilo o onostranim bićima koja imaju nadnaravne sposobnosti i uvijek čine zlo. Tako su mi kazivači ispričali priče o morinama (morama), vješticama, vukodlacima, duhovima i ostalim plašilima. Zanimljivi su mi bili i običaji vezani uz vjenčanje. Ondašnja vjenčanja se razlikuju od današnjih. U ono vrijeme nije bilo previše svatova, a vjenčanja su se održavala najčešće po kućama ili dvorištima. Mlada je nosila bijelu jednostavnu haljinu, krunu i veo. Sve je bilo mnogo jednostavnije za razliku od danas. Karakteristično je bilo i bacanje jabuke preko kuće. No prije samog vjenčanja, mladić i djevojka trebali su se upoznati. Upoznavanja su se najčešće odvijala na sijelima ili pašama. Sijela su označavala okupljanja mladića i djevojaka u večernjim satima kada bi sav dnevni posao bio obavljen. Okupljali bi se u kućama ili nekim otvorenim mjestima te bi se pričale priče, pjevale pjesme, šalilo se i udvaralo. Bilo je i slučajeva da su mi različiti kazivači ispričali slične priče. Primijetila sam, također, da je kazivačima bilo drago što imaju priliku nekom ispričati ono što znaju.

Na koncu, moram priznati da ovo istraživanje o usmenoj književnosti nije obradovalo samo moje kazivače, već i mene. Poslužilo mi je kao prilika da i sama nešto više saznam o njihovoj, ali i vlastitoj prošlosti. Nadam se da će nešto od te prošlosti ostati sačuvano i za budućnost.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača:

Ivka Zoričić

Ivan Varkaš

Literatura

1. Barać, Ivana, *Veliki tjedan u crkveno- pučkoj baštini širokobriješkoga kraja*, Croatica et Slavica Iadertina, Odjel za kroatistiku i slavistiku, 10/2, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014. str. 375.-385.
2. Barešin, Sandra, *Vampiri u popularnoj i pučkoj kulturi*. Ethnologica Dalmatica, 23 (1), Split, 2016., str. 5-14.
3. Bošković-Stulli, Maja, *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila SHK, MH, Zagreb 1997.
4. Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 5-26.
5. Braica, Silvio, *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split. 2002.
6. Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.
7. Dragić, Marko, *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga zaleđa*, Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu, XIII, 25, Mostar 2018, 132-151.
8. Dragić, Marko, *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018. 189-230.

9. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
10. Dragić, Marko, Starinski svadbeni običaji u stolačkom kraju, *Stolačko proljeće*, 15, Matica hrvatska Stolac 2017., 219-243.
11. Dragić, Marko, *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju*, Hrvatski neretvanski zbornik, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, 261-278.
12. Dragić, Marko, *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, *Suvremena pitanja* 22, Mostar 2016. 67-87.
13. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, *Titius*, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.
14. Dragić, Marko, *Stolačka i neumaska suvremena paremiografija*, *Stolačko proljeće*, Godišnjak za povijest i kulturu, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str. 111.-127.
15. Dragić, Marko, *Sveti Rok u tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata*, *Nova prisutnost*, časopis za intelektualna i duhovna pitanja, Vol. XI, No. 2, Kršćanski akademski krug, Zagreb, 2013., str. 165.-182.
16. Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 155-188.
17. Dragić, Marko, *Kronikati i memorati u suvremenom pripovijedanju Hrvata južne Hercegovine*, *Stolačko kulturno proljeće*, godišnjak za povijest i kulturu, br. VI, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Stolac, 2010., str. 177-212.
18. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
19. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
20. Dragić, Marko; Dragić, Helena, *Leksik hrvatske usmene književnosti*, *Suvremena pitanja*, časopis za prosvjetu i kulturu, 5, Matica hrvatska, Mostar, 2008., 89-112.
21. Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, *Godišnjak Titius*, 3 (3), Filozofski fakultet u Splitu, 2010., str. 123-174.
22. Kekez, Josip, *Poslovice i njima srodni oblici*, *Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, *Enciklopedija hrvatske književnosti*, Zagreb, 1984.
23. Kekez, Josip, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, SHK, MH, Zagreb, 1996.

24. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
25. Marinović, Ivana, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini širokobriješkoga kraja*, *Croatica et Slavica Iadertina*, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Vol.10, No. 10/2, Sveučilište u Zadru, 2014. str. 375.-385.
26. Marinović, Ivana, *Suvremeni zapisi demonoloških predaja i vjerovanja na području Širokog Brijega*, *Bosna Franciscana 51*, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, 2019. 193-220.
27. Širić, Josipa. *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 2015. 387-398.
28. Vojnović Traživuk, Branka, *Jedan etnološki pogled na Božić*. *Ethnologica Dalmatica*, 26 (1)., Etnografski muzej, Split, 2019., str. 1-23.

Sažetak

U ovom radu prikazane su priče i običaji ljudi na području Zagvozda i Sukošana, od mitskih predaja, demonoloških predaja, sve do eshatoloških. Mitske predaje pripovijedaju o vilama i povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravnu moć. Demonološke predaje imaju u osnovi osobni doživljaj, susret s demonskim, odnosno onostranim bićima. Ispričane su priče o vješticama, vukodlacima te raznim plašilima i prikazama. Eshatološke predaje pripovijedaju o pojavljivanju ubijene tek rođene vanbračne djece, umrle nekrštene djece i ubijenih odraslih osoba. Zapisani su i običaji vezani uz svetkovine najvećih kršćanskih blagdana – Božića i Uskrsa, slavljenje Svetog Kasijana i Svetog Roka. Sklapanju braka prethodilo je upoznavanje mladića i djevojke, koje se odvijalo na sijelima ili pašama. Sijela su označavala okupljanja mladića i djevojaka u večernjim satima kada bi sav dnevni posao bio obavljen. Pripovijedani su i običaji vezani uz vjenčanja (prosidba, bacanje jabuke preko kuće, uzimanje dote i slično). Na samom kraju nalazi se popis poslovice i kletvi.

Ključne riječi: usmena književnost, predaje, običaji, Zagvozdo, Sukošan

TYPES OF TRADITIONS IN THE ETHNOLOGICAL CONTEXT OF ZAGVOZD AND ŠKABRNJA

Summary

This paper presents the stories and customs of people in the area of Zagvozd and Sukošan, from mythical traditions, demonological traditions, all the way to eschatological ones. Mythical legends tell of fairies and historical figures to whom the people ascribed supernatural power. Demonological traditions are basically a personal experience, an encounter with demonic or otherworldly beings. Stories of witches, werewolves and various scarecrows and apparitions were told. Eschatological traditions narrate the appearance of murdered newborn illegitimate children, dead unbaptized children and murdered adults. Customs related to the feasts of the greatest Christian holidays - Christmas and Easter, the celebration of St. Cassian and St. Roch are also recorded. The marriage was preceded by the acquaintance of a young man and a young woman, which took place on "sijelo" or pastures. "Sijelo" signified gatherings of young men and women in the evening when all the daily work would be done. Customs related to weddings were also narrated (proposing, throwing an apple over the house, taking a dowry, etc.). At the very end is a list of proverbs and curses.

Key words: oral literature, legends, traditional customs, Zagvozd, Sukošan

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja IVANA VARLAŠ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice HRVATSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo ^{I. FILOZOFIJE} mojeg vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 18.09.2020. god.

Potpis Ivana Varlaš

Obrazac P.O.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojom ja IVANA VARKAŠ, kao autor/ica diplomskog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom

VRSTE PREDAJA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU ŽAGVOZDA
I SKABRNJE

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom.

Korištenje diplomskog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 18.08.2020.god.

Potpis Ivana Varkas

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni
repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: IVANA VARKAŠ

Naslov rada: VASTE PREDAJA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU ZAGREBA I ŠKABEJE

Znanstveno područje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Znanstveno polje: FILOLOGIJA / KRATISTIKA

Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentor/ica rada:

prof. dr. sc. MARKO DEGIĆ

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

dr. sc. NIKOLA SUNABA

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:

dr. sc. NIKOLA SUNABA

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog/završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) rad u otvorenom pristupu
 b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
 c) široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
(zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: SPLIT, 18.09.2020. god.

Potpis studenta/studentice: Ivana Varkas